

Sovyet ve Modern Ukrayna Tarihçilerinin Çalışmalarında İskitler

Anastasia Baukova*

Giriş

Erken Demir Devri tarih araştırmalarında İskitler Dönemi büyük öneme sahiptir. Bu benzersiz etnik topluluğun benzersiz eserlerini bıraktığı sahalardan biri de Ukrayna topraklarıdır. 19. yüzyıldan bu yana konuyla ilgili araştırmalar devam etmektedir. İskitlere ait kültürel materyallerin nirengi noktaları için arkeologlar ve tarihçiler tarafından geliştirilmiş teoriler artık mevcuttur. Yayımlanmış pek çok çalışmanın varlığına rağmen, İskitlerin nasıl bir halk olduğuna, akli selime sahip bir toplum mu yoksa halkların arasında varlığını sürdüren eşkiyalar mı olduklarına dair bir cevap oluşmamıştır.

Büyük İskit Devleti Kuzey Karadeniz'deki ilk siyasi yapılardan biridir ki, bölgenin yerleşik medeniyetin gelişimine büyük etkisi olmuştur. İskit dönemine ait yerleşim yerlerinden elde edilen materyaller bize yerleşik ve göçebe halk arasındaki ilişkiyi incelemeye yardım etmektedir.

İskitler konusu antik edebiyat araştırmaları popüleritesi fonunda bilimsel araştırmalarda kendisine yer bulmuştur. "Herodot'un İskit Hikayesi" devletlerin kuruluş döneminde Rus ve Ukrayna tarihçilerinin araştırmalarına konu olmuştur. İskitlerin, Sarmatların ve Hazarların başlıca olumlu özellikleri devlet teşkilatçılığı açısından örnek teşkil etmiş, bundan hareketle Polonya ve kısmen de Ukrayna yazılı geleneğinde Mehovlu Mazey'in, M. Striyski'nin "Camoenae Borysthenides - Dnipro Kayalıkları" adlı çalışması "Sarmatizm" fikrini doğurmuştur. Ayrıca Hustinski Vakayinamesi ve Hrab-yanka Vakayinamesi de Hazarizm fikri içermektedir.

* Ph.D., Ivan Franko National University of Lviv, Tarih Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı Özel Alanlar ve Arkeoloji Bölümü, Lviv/UKRAINE, anastasia_bau@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1636-981X DOI: 10.37879/9789751749994.2022.6

Ancak Rus tarihi, genel olarak Slavistik araştırmaları kapsamındaki İskit araştırmalarının yaygın nitelik kazanmasında, Slavların kökeni araştırmalarının doğup gelişmesi etken olmuştur. Ancak o dönemdeki arkeolojik kaynakların çok yetersiz oluşu konunun salt teorik olarak ele alınmasına hatta romantik bir yaklaşımla araştırılmasına neden olmuştur. Heredot'un anlattıklarında değinilen İskitlerin yaşam sınırları tarihçilerin ilk yoğunlaştıkları sorunlardan biri olmuştur. İ. Y. Zabyelin, başta kurganlar hakkındaki bilgilerin toparlanması olmak üzere, arkeolojik ve yazılı kaynakların birleştirilmesi mahiyetindeki İskit Bilimciliğinin başlangıcı anlamında önemi bir isimdir.

Burada unutulmaması gereken husus, Ukrayna ve Rus İskit Bilimciliği nispeten farklı temeller üzerinde gelişmiştir. Kiev merkezli araştırmacılar çalışmalarında daha çok arkeolojik bulgulardan yararlanıp, İskit öncesi ve sonrası dönem ile "orman-step kavimleri" kültürü arasındaki ilişki konusunu gündeme getirmişlerdir. Buna karşın 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında Rus tarihçiliğinin ulaştığı noktayı M. Rostovtsev'in, bu kültürü dünya tarihinde, İskit-Sarmat ve Antik-Helen medeniyetinin etkileşime girdiği geçiş noktasına yerleştirdiği çalışmalarıyla tespit etmek mümkündür. Bu bilim adamı, İskit Devletini "Askeri-Feodal" nitelikli büyük bir siyasi yapı olarak görmüştür. İskitlerin "Hayvanlı Motifleri"nin muhtemel kaynağı ise, M. Rostovtsev'e göre, Mezopotamya, Küçük Asya, İyonia, Orta Asya, Sibirya, Çin olmalıdır. Bilim adamı, bütün İskit coğrafyasında geçerli olan "Yöneticiler Kültürünün" elit karakterini tespit emiştir.

Arkeolojik araştırmalar 20. yüzyılın ilk on yılında genel kültür-tarihçilik yöntemleriyle ilerlemiştir. İskit araştırmalarında ise bu durum, dikkatlerin sanat değeri taşıyan "Hayvan Stili" gibi bulgulara yönelmesi ve onun Ukrayna ve Rus halk görsel sanatlarındaki izlerinin araştırılması şeklinde kendini göstermiştir. Bahsi geçen bu süreç, M. Kondakov, G. Borovka, S. Jebyel-yov'un teorik çalışmalarında ve yayınlarında, ayrıca D. Bagaliy, V. Danileviç, O. Pokrovskiy, B. Varneke, O. Pereyaslavskiy'in ve başkalarının araştırmalarında vücut bulmuştur. Geçtiğimiz yüzyılın başlarından itibaren ise İskit sorununa çözüm arama rolü, M. Veselovskiy, O. Spitsin, D. Samokvasov, B. Farmakovskiy'in eserlerinde de teyit edildiği gibi, arkeolojiye geçmiştir.

Sovyet dönemi ile birlikte Marksizm ideolojisinin uygulanmaya başlanmasıyla tarihî araştırmaların yapılış yöntemi ve prensipleri değışikliğe uğramıştır. Geçen yüzyılın 30'lu yıllarında materyal kültürün araştırılması hakim fikirdir. Ayrıca Akademi Üyesi N. Marr'ın etkisiyle İskitlerin İrani dilli oluşuna karşı çıkılmıştır. Adı geçen bilim adamı tarafından İskitleri Yafesiler

grubuna ait kabul edilmiştir.¹ Gürcü, Kartveli ve İskit-Sarmat kavimleri aynı gruba alınmış, onların ana vatanlarının ise Anadolu olduğu savunulmuştu. Kafkas-Yafes teorisinin özü, İskitler ve Sarmatların Kuzey Kafkas Adige-Çeçen-Lezgin halkları grubuna dahil savı İ. Cavakhişvili'in², L. Matsuleviç'in³ ve diğerlerinin çalışmalarında işlenmiştir.

Öte yandan Ukraynalı V. Petrov bu savı farklı biçimde geliştirmiştir. Bahsi geçen araştırmacı da, K. Müllenhoff'un eserinde⁴ ve W. Miller'in araştırmasında⁵ olduğu gibi, başka bir teze var olma hakkı tanımadan İskitlerin İrani dilli oluşunda karar kılmanın hatalı olduğunu ileri sürmüştür.

V. Petrov araştırmalarında, Doğu Avrupa'daki nehir adlarının İrani dilden olan karşılıklarını da görmezden gelmeyecek, İskit Dönemi'ni ve İskitleri İranizm ile ilişkilendirmenin yeri olmadığını ileri süren Novorosiysk Üniversitesi Öğretim Üyesi V. Yurgeviç'e⁶ dayanmıştır. Yurgeviç Doğu Avrupa'daki nehir adlarının İrani kökenli oluşunu reddetmemiş, fakat bu İranizmi İskitler ve onların dönemi ilişkilendirmek neden görmemiştir. Onun bu konudaki getirdiği yenilik, yerel halkların dillerini İskit öncesi ve sonrası şeklinde bölünmesidir. Çünkü V. Yurgeviç İskitlerin menşei hususunda onları ne İranilerle ne de Slavlarla ilişkilendirmişti. İ. Zabelin ise bulunan kurganlara istinaden İskitlerin İrani veya Moğol kaynaklı olduğuna kesinlikle karşı çıkmıştır.⁷ V. Petrov, V. Yurgeviç ve N. Marr'ın fikirlerini "burada yapılan hata kaynağı bilinmeyen bir dilinin araştırıldığı gerçeğinin göz ardı edilmesidir" şeklindeki görüşüyle destekleyerek, K. Müllenhoff ile W. Miller'in ve onların fikirdaşlarının tezlerini hatalı bulmuştur. Petrov, adı geçen bilim adamlarının bu şartları dikkate almayarak kadim bir Dnipro Nehri halkının dilini önceden bilinen bir dilmiş gibi incelediklerini iddia etmiştir. Bu su-

1 Nikolay Marr, "Skifskiy Yazık", Nikolay Marr, *İzbrannıye Raboti*, C V, Leningrad 1935, s. 207-210; Nikolay Marr, "Pervaya Vidvijençeskaya Yafetidologičeskaya ekspeditsiya", *age.*, s. 444; Nikolay Marr, "Termin "Skif", *age.*, s. 24-36.

2 İvan Cavakhişvili, "Osnovniye İstoriko-Etnologičeskiye Problemi İstorii Gruzii, Kavkaza i Blijnego Vostoka Drevneyşey Epohi", *Vestnik Drevney İstorii*, C 4 (1939), s. 29-38.

3 Leonid Matsuleviç, "Alanskaya Problema i Etnogenez Sredney Azii", *Sovetskaya Etnografiya*, C VI-VII (1939), s. 45-54.

4 Karl Viktor Müllenhoff, "Über die Herkunft und Sprache der pontischen Skithen und Sarmaten", *Monatsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, C III, (1866), s. 549-576.

5 Vsevolod Miller, *Osetinskiye Etüdi*, C I-III, İmperatorskiy Moskovskiy Universitet, Moskva 1881-1887.

6 Vladislav Yurgeviç, "O İmenah İnostrannih Greçeskih Gorodov Severnogo Poberejya Ponta Evksinskogo", *Zapiski İmperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii i Drevnostey*, C VII (1872).

7 İvan Zabelin, *İstoriya Russkoy Jizni s Drevneyşih Vremen*, C I, Sinodalnaya Tipografiya, Moskva 1908, s. 268.

retle “Bilinmeyen bilinen olarak ilan edilmiş” kabul edilmiş, “kanıtlanması beklenen, tartışılmaz olan, dogmaya dönüşmüştür”.⁸ V. Petrov, bir metodik yöntem olarak “Benzer dili konuşanların yakınlığı kuralına bina edilen, İskit ve Sarmat Dilleri kalıntılarını İrani Diller yardımıyla açıklama işini” açık kabul edilemez bulmuştur. Bilim adamına göre tarihî-kıyaslamalı metod, “araştırılan halkın dilinin bulunduğu gruba giren bütün dillerin araştırmaya dahil edilmesini” savunmuş, İran-Osetin dil benzerliği yöntemiyle, “İskit-İranlıların, Osetlerin doğrudan ataları olduğunun” kanıtlanmış olacağını ileri sürmüştür.⁹ Adı geçen bilim adamı çalışmalarında sistematik olarak İskit dilinin İrani bir dil olmadığını ve dahası “Eski Osetçe olmadığını” ispatlamıştır. Ona göre bu dil, Hint-Avrupa dillerinin doğu grubuna dahil, “en fazla çevrelediği coğrafyalardaki dillerle, doğuda Hint-İrani dillerle, kuzeyde Baltık dilleri ile, güneybatıda Trakların diliyle benzerliği olan müstakil bir dildir.¹⁰

Örneğin, sadece “İrani Birlik”¹¹ hususuna şüpheli yaklaşım nedeniyle Ukraynalı Arkeolog Y. Çernenko meslektaşlarının kapsamlı eleştirilerine maruz kalmış, “Ne gibi motifler mevcut olursa olsun, İrani Birliğin varlığının iddiası “sorunlu” sayılır.¹² Bu durumda bilim çevrelerinin büyük çoğunluğu kendi pozisyonlarında kalmış, V. Petrov’un görüşlerini kabul etmemişlerdir. Ancak onun vardığı sonuçları Ukraynalı arkeolog M. Brayçevskiy haklı bulmuştur. Brayçevskiy, Petrov’a gönderme yaparak, bilim dünyasında yaygın olan İskitlerin İrani dilli olduğu tezinin teyit edilemediğini, bunun yerine İskitlerin kendi başlarına müstakil bir Hin-Avrupa diline sahip bir halk olduklarını, dillerinde ise İranlıların, Trakların, Baltıkların ve Hint-Arilerin dilleri ile pek çok ortak element olduğunu ifade etmiştir. Yine V. Petrov’u izinden giderek, İskitlerin İranlı oluşu, araştırmacıların İran hipotezini baz alarak, İskit sözcükleri ile özel isimleri karşılaştırmalı olarak incelemek için yalnızca İran dil grupları içinde araştırma yapmak gibi, kullanılan yanlış bir metottan ileri geldiğini savunmuştur.¹³

8 Viktor Petrov, Skifi. Mova i Etnos, Naukova Dumka, Kiyiv 1968, s. 19.

9 Viktor Petrov, *age.*, s. 19; Viktor Petrov, *Etnogenez Slovyan: Cerela, Stan Rozvitku i Problematika*, Kiyiv, 1972, s. 207-208.

10 Viktor Petrov, *Etnogenez Slovyan...*, s. 207-209.

11 Evgeniy Çernenko, “Anatoliy Khazanov, Sotsialnaya İstoriya Skifov: Osnovniye Problemi Razvitiya revnih Koçevnikov Yevraziyskikh Stepey, Nauka Yay., Moskva 1975”, *Voprosi İstorii*, C VIII, (1978), s. 149.

12 İvan Yatsenko, Dmitriy Rayevskiy, “Nekotoriye Aspekti Sostoyaniya Problemi: Obzornaya Statya. Krugly Stol “Disussionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii”, *Narodi Afriki i Azii*, C V, (1980), s. 105.

13 Mihaylo Brayçevskiy, “Russkiye” Nazvaniya Porogov u Konstantina Bagryanorodnogo,

M. Brayçevskiy yine de İskitlerin bu dil grubuna ait olabileceğini tamamen yabana atmamış, İran dil grubuna ait dili konuşan İskitlerin sadece yönetici elitler olabileceğini, bütün diğer İskitlerin farklı etnik ve dil karakteristiğine sahip olabileceklerini ileri sürmüştür.

Fakat V. Yurgeviç'in görüşleri kabul görmüş, Y. Marr'ın teorisi ise 1950'li yıllarda geniş taraftar bulmuştur. Mülendroff-Miller'in İran-Osetin konsepti ise bir sonraki nesil bilimadamları (F. Usti, V. Tomazek, V. Abayev, Y. Harmata, L. Zgusta) tarafından desteklenmiş ve tarih yazımında kaide niteliği kazanmış, İskitlerin İrani dilli oluşu ise bir metodik prensip halini almıştır. Hal böyleyken İranist bilim adamı V. Abayev şunu iddia etmiştir: "İranilikle açıklanandan başkasıyla açıklanandan gayrısı hiç bir şekilde açıklanamıyor".¹⁴ Çoğu İskit bilimciler bu iddiayı kayıtsız şartsız kabul etmiştir. Bu durumda İskit araştırmalarında bir nevi "Paniranizm" oluşmuş, yalnız Ukraynalı arkeolog Y. Çernenko çoğu İskit araştırmacılarını eleştirerek tepki göstermiştir.

V. Petrov, artık çözülmüş kabul edilen bu soruna yeni bir bakış açısıyla eğilerek, araştırmaları ile İskit Biliminde yeni gelişmeleri ve teorideki yeni yöntemlerin doğma sürecini ateşlemiştir. V. Andreyev onun katkılarını detaylı şekilde anlatmıştır.¹⁵

Azak Denizinin doğu çevrelerinin Hint-Ari halklarınca yerleşimi fikrini aktaran Hint-Ari hipotezi 1920-30'lu yıllarda ortaya atılmışsa da 1970-90'lı yıllarda Moskovalı dilbilimci A. Trubaçov'un çalışmaları sayesinde son şeklini almıştır. Bu araştırmacı, Hint-İranlıların anavatanını doğu Avrupa ile sınırlayarak bu topluluğu Hint-Ari ve İran dallarına ayırmış, sonra İran dalının doğu Avrupa'nın güneyinde yaşamaya devam ettiğini ve ardından bu dalın İran dilli İskitler tarafından asimile edildiğini varsaymıştır. O. Trubaçov'a göre, oldukça asimile olmasına karşın Hint-Ari dil katmanı, Kuzey Karadeniz çevresinde toplanan özel adlara, yer adlarına bakıldığında, genel İrani diller fonunda oldukça belirgin durumdadır ki, bu da İskit yerleşim yerlerinin dilinin tekdüze bir nitelik taşımadığını gösterir.¹⁶ Moskovalı bilim

Zemli Yujnoy Rusi v IX-XIV vv, Naukova Dumka, Kiyiv 1985, s. 22-23.

14 Vasiliy Abayev (Vaso Abaytı), *Osetinskiy Yazık i Folklor*, C I, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1949, s. 37.

15 Vitaliy Andreev, "Viktor Petrov: Vırışennia Problemi Skifskoyi Movi u Naukovomu Spadku Vçenoho", *Humanitarniy Jurnal*, C III-IV (2011), s. 30 – 38.

16 Oleg Trubaçov, "O Sindah i ih Yazıke", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 4 (1976), s. 39-63; Oleg Trubaçov, "Lingvistiçeskaya Pereferiya Drevneyşego Slavianstva. İndoariytsı v Severnom Priçernomorye", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 6 (1977), s. 13-28; Oleg Trubaçov, "Staraya Skifiya" Herodota (IV.99) i Slaviane. Lingvistiçeskiy Aspekt", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 4 (1979), s.

adamı, İranist L. Lelekov¹⁷ ve Petersburglu araştırmacı L. Klein¹⁸, Hint-Ari unsurunun ve onun İskit-Sarmat dünyasının oluşturulmasındaki rolü konusundaki araştırmaları derinleştirmiştir. Onlar da İskit kültüründeki Hint-Ari elementlerinin mevcudiyetine dikkati çekmişlerdir. Bu bilim adamları İskit kültürel morfolojisinin İrani morfolojiden daha çok Hint-Ari morfolojisine benzediği konusunda şüphenin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Dahası L. Klein İskitlerin “İranileri hiç karıştırmadan” Hint-Ari benzerliğine sahip olduklarını özellikle savunmuştur. Ona göre İskitler ve Hint-Ariler arasındaki benzerlikler, daha önce kabul edildiği gibi MÖ I. bin yıla değil, MÖ II. bin yıla kadar uzanmaktadır.¹⁹

Bundan başka Slavların etnik kökenini incelerken V. Petrov, İskitler dil ve kültür açısından Slavlar ve Ukraynalılar ile benzeştirerek bazı düşünceler ileri sürmüştür. Bilim adamı diğer araştırmacıların (tarihçilerin, dil bilimcilerin, antropologların) da fikirleri ile uyuşur biçimde bazı görüşlerini ileri sürerken Ukrayna halkının da kendisine İskit mirasını devraldığını ifade etmiştir.²⁰ Aslında Eski Doğu Slavlarının tanrıları olan Khors ve Sımargl’ın İran kaynaklı olduğu araştırmacılar tarafından çok önceleri bahsedilmiştir.

29-45; Oleg Trubaçov, “Vıstupleniye na Kruglom Stole “Diskusionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii”, *Narodı Afriki i Azii*, C V (1980), s. 117-118; Oleg Trubaçov, “Indoarica v Severnom Priçernomorje: İstoçniki, İnterpretatsiya, Rekonstruksiya”, *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 2 (1981), s. 3-21; Oleg Trubaçov, “Indoarica v Skifi i Dakii”, *Etnogenez Narodov Balkan i Severnogo Priçernomorja*, Moskva 1984, s. 148-152; Oleg Trubaçov, *Etnogenez i Kultura Drevneyşih Slavian: Lingvistiçeskiye İssledovaniya*, Nauka, Moskva 2003, s. 165-166.

17 Leonid Lelekov, “A.R. Girshman. L’Iranetlamigration des Indo-Aryens et des Iraniens”, *Narodı Afriki i Azii*, C V (1978), s. 221-229; Leonid Lelekov, “Vıstupleniye na Kruglom Stole “Diskusionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii”, *Narodı Afriki i Azii*, C V (1980), s. 125-128; Leonid Lelekov, “Problemi İndoiranskih Analogiy k Yavleniyam Skifskoy Kulturi”, *Skifo-Sibirskoye Kulturno-İstoriçeskiye Yedinstvo*, Kemerovo 1980, s. 112-123.

18 Lev Klein, “Otkuda Arii Prišli v İndiyu”, *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, C 4/20 (1980), s. 35-40; Lev Kleyn, “Tretya Hipoteza o Proishojdenii Skifov (Vıstupleniye na Kruglom Stole “Diskusionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii””, *Narodı Afriki i Azii*, C V (1980), s. 72-74; Lev Klein, “İndoarii i Skifskiy Mir: Obşıye İstoki İdeologii”, *Narodı Afriki i Azii*, C V (1987), s. 63-82.

19 Klein, “İndoarii...”, s. 82.

20 Vasilij Abayev, *Skifo-Evropeyskiye İzoglossı: Na Stike Vostoka i Zapada*, Moskva 1965, s. 115-116; Tatyana Alekseeva, *Etnogenez Vostoçnih Slavian po Dannim Antropologii*, MGU Yay., Moskva 1973, s. 256; Andrey Zaliznyak, “Problemi Slavyansko-İranskih Yazıkovih Otnoşeniy v Drevneyşiy Period”, *Voprosı Slavianskogo Yazıkoznaniya*, C VI (1962), s. 28-45; Andrey Zaliznyak, “Kontaktı Mejdu Slavianami i Skifo-Sarmatskimi Plemenami”, *Kratkiye Soobşeniya İnituta Slavianovedeniya*, C 2 (1963), s. 3-22; Yuriy Kukharenko, “K Voprosu o Slaviano-Skifskih i Slaviano-Sarmatskih Otnoşeniyah”, *Sovetskaya Arkheologiya*, C 19 (1954), s. 111-120;

V. Abayev ise bu tanrıların İskit-Sarmat kökenli olduğunu, bu halklar tarafından Kuzey Karadeniz çevresinde yaşayan İrani halklardan alındığını net biçimde kanıtlamıştır. Bunlarla ilgili diğer bir önemli husus, fonetik ve gramerde yer almalarıdır. Çünkü fonetik genelde komşulardan ödünç alınmaz. V. Abayev bu şekilde Doğu Slavlarının güney kısmının (daha sonraki Ukraynaca ve Güney Rusça şiveleri) oluşumunda İskit-Sarmat mirasının kullanıldığını varsaymaktadır.²¹ Ukrayna mitolojisindeki “Viy” adlı karakterin etimolojik ve semantik olarak muhtemelen İskitlerin kullandığı, rüzgar, intikam ve ölüm tanrısı sayılan, İran kaynaklı, aynı zamanda (Heredot’ta da geçen) Vauhka-syra olduğu düşünülmektedir. İskit-Sarmat etkisi güneydoğu Slavlarının sözcük hazinesinde fark edilmektedir.²² Bu halde, Slavların dillerinde ve kültürlerinde İran paralellikleri o kadar büyüktür ki, bilimsel literatürde erken Slavların tarihinde bir Slav-İran “symbioz”undan bahsedildiği görüşmüştür. Ancak bu olayın Slav ve İrani kavimlerin sadece bir kısmı için geçerli olması muhtemeldir. Böyle bir durumla sadece Slav dünyasının ve İrani kavimlerin bir kısmını etkilemesi de muhtemeldir. Çünkü belli bir süre Slavlar ve İranlılar aynı coğrafyada yaşamışlar, aralarında karışmışlar, bu sürede İrani dilli kavimler asimile olmuşlardır.²³

Dilbilimci H. Pivtorak ise İskit dili tartışmalarına katılarak, İskilerin etnik ve dil bakımından Slav kavimlerine yabancı olduklarını, bu nedenle Slavlarla İskitler arasındaki benzerlikten söz etmenin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Diğer taraftan İskitlerin Ukraynalılar üzerinde büyük etki bıraktıklarını, bunun özellikle etnografik özelliklerde kendisini gösterdiğini ifade etmiştir.

Sovyet tarihçiliğinden miras kalan başarılarından biri de Aleksandra Neyhardt’ın, “Millî Tarih Biliminde Herodot’un İskit Hikâyeleri” araştırmasıdır.²⁴ Bilim adamı İskit araştırmalarının 19. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın yetmişli yıllara kadar olan gelişimini kayda geçirmiştir. Çalışma her şeyden önce Sovyet tarihçilerinin ve arkeologlarının geldikleri düzey gözler önüne serilmiştir. Ne yazık ki, çalışmanın müellifi Ukraynalı bilim adamlarının versiyonlarını ve İskit materyal kültürüne ait buluntularını göz ardı etmiştir.

21 Vasilij Abayev, “O Proishjdenii Fonemi y(h) v Slavianskom Yazıke”, *Problemi İndoyevropeyskogo Yazıkoznaniya*, Moskva 1964, s. 115-121.

22 Oleg Trubaçov, “İz Slaviansko-İranskih Leksiçeskih Otnoşeniy”, *Etimologiya*, Moskva 1967, s. 26-37.

23 Valentin Sedov, *Proiskhojdeniye i Ranniaya İstoriya Slavian*, Nauka, Moskva 1979, s. 99-100.

24 Aleksandra Neyhardt, *Skifskiy Rasskaz Herodota v Oteçestvennoy İstoriografii*, Leningrad 1982.

Bu durum, o zamanın ruhunda, “üç kardeş halk” (Ruslar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar) için beşik niteliğindeki coğrafyanın ve Doğu Slavlarının kaynağı araştırmalarının büyük anlam ifade ediyor olması ile açıklanabilir.

Burada hatırlanması gereken husus, İskit tarihi araştırmalarında len-güistik çalışmalar daha çok Rus çağdaş bilim adamları tarafından kullanılırken, Ukraynalı araştırmacılar ise daha çok bu halkın bıraktığı arkeolojik mirası, bu mirasın antik ve Slav kültürünün oluşumundaki payını incelemeye yoğunlaşmaktadırlar.

İskitlerin yazı öncesi halklardan ya da bu halkın yazısız kaynaklar dönemine ait olduğu düşünülürse, bu halkın etnik kökeni ve materyal kültürü konusundaki sorulara en çok cevap verebilecek olan da arkeolojidir. 20. yüzyılın ikinci yarısı insanlık tarihinin istisnasız her dönemini kapsayan arkeolojik araştırmaların hızla artmasıyla tanınır. Ukrayna’da oldukça geniş sahaları kapsayan, inşaat-arkeolojik ekspedisyona tabir edilen faaliyetleri İskit tarihinin maddi kaynaklarını detaylandırmak için büyük miktarda arkeolojik materyal kazandırmıştır.

Bu yolla sadece Ukrayna sahasındaki tarihi eserler ortaya çıkarılmamış, aynı zamanda Kırım’ın güney kıyılarında, Batı Kırım’da ve Doğu Kırım’daki yaşam şekilleri ve ölümlerin gömülmesi ile ilgili farklılıkların tespitine, ayrıca İskit ve Eski Yunan’dan, İskitler ve diğer orman-step kavimlerinden alınan eşyaların farklılıklarını görmek için imkan imkan vermiştir. Kamenskiy, Bilskiy yerleşim yerlerinde, İskit Napolisindeki kazılar ve bulguların incelenmesi 20. yüzyılın ikinci yarısındadır.

Daha önce bahsi geçen Aleksandra Neihardt’ın, “Millî Tarih Biliminde Herodot’un İskit Hikayeleri” adlı temel eseri Sovyet arkeolojisinin eriştiği noktaları toparlayıp sunan bir eserdir.²⁵ Bu esere benzeyen nitelikteki başka bir çalışma, İ. Kuklina’nın “Antik Kaynaklara Göre İskit Etnografisi” adlı çalışmasıdır.²⁶ Ancak bu yazarlar “üç kardeş Slav halk”ın birlikteliğini öne çıkarma gayretinde olduklarından İskit materyal kültürünün ve tarihinin Ukraynalı araştırmacılar tarafından yazılan versiyonunu dikkate almamışlardır.

1952 yılında İskit araştırmaları açısından önemli bir gelişme yaşanmış, Ukrayna SSC Bilimler Akademisindeki Arkeoloji Enstitüsünde ilk kez İskit-Sarmat konusunda bir sempozyum düzenlenmiştir. Araştırmacılar bu sempozyum süresince yaptıkları tartışmalarda, İskitlerin, Karadeniz’in kuzey kıyı bölgelerinde yaşadıkları, Dnipro (Dnyeper) Nehrinin doğusunda

25 Neyhardt, *age.*, s. 34.

26 İrina Kuklina, *Etnografiya Skifii po Antichnim Istochnikam*, Nauka, Moskva 1985.

kalan yer yer ormanlık steplerde ise İskit olmayan Budınlar, Helonlar, Melankhlenler gibi kavimlerin yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilimsel çevrelerde İskit döneminde yaşayan diğer halkların adlarının belirginleşmesi süreci devam etmektedir.

İskit arkeolojik araştırmalarına önemli katkı yapanlardan biri de B. Şramko'dur. Bu araştırmacı, İskitlerin cenaze törenlerini, materyal kültürün bütün halini ve İskit Dönemi'ndeki "Siverskiy Don" suyunun orta kolu kenarlarındaki toprak işleyen kavimlerin günlük eşyalarını şekillendirebilmiştir. B. Şramko, Herodot'un bahsettiği Melankhlen kavimlerinin Siverskiy Don ile sınırlandırılması gerektiğini 40 yıldır savunmaktadır. İskit Dönemi'ndeki bu varlığını Sarmat saldırılarıyla son bulduğu görüşündedir.²⁷ V. İllinskaya, O. Terenojkin ve V.Petrenko²⁸'nin hazırladığı İskit Devleti konulu genel çalışmanın bölümleri onun eserine göre oluşturulmuştur.²⁹ Gerçi B. Şramko'nun, Melankhlenlerin Siverskiy Don arkeolojik kalıntılar grubuna ait olduğuna dair bu hipotezini desteklememişlerdir. Daha sonra O. Bandurovskiy ve Y. Buynov 2000 yılında yayınladıkları monografi kitabında bütün bulguların analizi ışığında B. Şramko'nun, Melankhlenlerin Siverskiy Don havzasıyla sınırlandırılması konulu hipotezini destekleyen yeni argümanlar ileri sürmüşlerdir.³⁰

1967 yılında, Moskova'da düzenlenen II. İskit-Sarmat Sempozyumu'nda O. Terenojkin görüşlerinde değişikliğe giderek, Karadeniz'in kuzey kıyı bölgesinde yalnız bir İskit kültürünün var olduğunu savunmuş, bunun da İskitlerce "Asya'nın derinliklerinden" Doğu Avrupa'ya getirildiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre bu göçebeler Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki toplulukları kendilerine bağlayarak onları asimile etmişler ve kültürlerini geniş biçimde yaymışlardır. Dnipro nehrinin doğu tarafındaki halklar İrani dilli ancak yerleşik hayata sahiptiler. Bunlar "Göçebe olmayan, çiftçi İskitler" olmalıydılar. Burada önemli olan bir nokta, O. Terenojkin, İskitlerin etnik kökeni araştırmalarının sadece mezarlar ve seramik kalıntılar fonunda değil de, göçebelerin farklı etnik bölgelerde kolaylıkla yaydıkları "portatif" materyallere bakarak da yürütülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yine bu sempozy-

27 Boris Şramko, *Drevnosti Severskogo Donsa*, HGU Yay., Harkov 1962, s. 176-234.

28 Valentin Petrenko, "Skifi na Severnom Kavkaze", *Stepi Yevropeyskoy Çasti SSSR v Skifo-Sarmatskoye Vremia*, Moskva 1989, s. 235-237.

29 Varvara İllinskaya, Aleksandr Trenojkin, *Skifiya VII-IV vv do y.e.*, Naukova Dumka, Kiev 1983, s. 336-342; Varvara İllinskaya, Aleksandr Trenojkin, "Skifskiy Period", *Arkhеologiya Ukrainkskoy RSR*, C 2 (1971), s. 124-127.

30 Anatoliy Bandurovskiy, Yuriy Buynov, *Kurganı Skifskogo Vremeni Harkovskoy Oblasti (Severskodonetskiy Variant)*, NAN Ukrayını Yay., Kiev 2000, s. 4-264.

yumda B. Şramko ormanlık stepte İskitlerin yaşamadığı, o zamana karar etnik kökeni belirlenemeyen bir başka halkın yaşadığı tezine de karşı çıkmıştır. Ona göre orman step kavimleri, en azından geç İskit dönemine kadar step kavimlerine bağımsız kalmışlardır.³¹ B. Grakov'un çalışmasında ise Dnipro ve Don Nehirleri arasında kalan bölgenin Helon-Budin topluluklarının yerleşim yeri olduğu, Siver Don kenarlarının ise Melankhlenlerin yaşam alanı olduğu ileri sürülmektedir. Bu toplulukların merkezinin ise Horodişçe mezraası yakınındaki Horodişçe'dir.³²

İskit araştırmalarında diğer bir önemli yöntem Ukrayna müzelerinde sergilenen bulguların incelenmesi olmuştur.³³ Bu kapsamda arkeolojik ve yazılı kaynakların incelenmesi devam etmektedir.³⁴ Arkeolojik materyallerin birikmesi ve İskit araştırmaları için çözümü görünmeyen bir kaç problem yeni araştırma yöntemlerinin doğmasını sağlamıştır. Örneğin, O. Ordin Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki antik dönem ekonomisi üzerine uzun yıllardır yapılan araştırmalara dayanarak, İskitlerin eski Yunan pazarlarına sığır ticareti yaptığı tezinin şüpheli olduğuna kanaat getirmiştir.³⁵ Araştırmacıya göre buna benzer olaylar meydana gelse de bunun hacmi değişik dönemlerde değişik büyüklükte olmuştur. Özellikle Olviya (günümüzdeki Odesa yakınlarında) ve Bosfor (günümüzdeki Doğu Kırım'da) pazarları için İskitler'den yapılan büyük ve küçükbaş hayvan ticareti zamanla büyük hacimlere ulaşmıştır. Arkeozoologların yaptıkları katkılar, sığır sürülerinin niteliğinin, yerel ve dışarıdan getirilen cinslerin öğrenilmesine yardımcı olmaktadır. Buna, Yunan pazarlarından ve Anadolu'dan getirilen hayvanların daha iri, İskit steplerinden getirilenlerin ise daha ufak yapılı olması örneklerdir.³⁶

Arkeolojik ve yazılı kaynakların bir bütün olarak karşılaştırılması, İskitlerin antik dünyada uluslararası eşkıyalar olduğu tezinin gözden geçiril-

31 Boris Şramko, *Hospodarstvo Lisostepovih Plemen na Teritorii Ukrayini*, Kiyiv 1971, s. 92.

32 Boris Grakov, *Skifi*, MGU Yay., Moskva 1971, s. 141-142.

33 Aleksandr Romaşko, "Bronzoviy Kotel iz Skifskogo Aristokratiçeskogo Kurgana V v. do n.e. Bliznets-2", *Visnik DNU: İstoriya i Arkheologiya*, C 18 (2010), s. 312-316; Aleksandr Romaşko, "Skifski Bronzovi Kazanı Pivniçnogo Priçornomor'ya (z Horizontalnımı ta Vertikalnımı Ruçkamı)", *Naddnıpryanska Ukrayina: İstoriçni Protsesi, Podiı, Postati*, C 8 (2010), s. 415-421; Aleksandr Romaşko, Skifski Kazanı z Horizontalnımı Ruçkamı", *Arkheologiya*, C 3 (2010), s. 61-75.

34 Yakiv Herşkoviç, "Skifski Sviatılışça Aresa: Arkheologiçni Danni ta Svidçennia Herodota", *Arkheologiya*, C I (2013), s. 61-75.

35 Aleksandr Odrin, "Greko-Skifskiye Torgoviye Otnoşeniya: Arkheologiçeskiye Danniye i İstoriçeskiye Rekonstruktii", *Bosporskiye İsledovaniya*, C XXX (2014), s. 24-38.

36 Aleksandr Odrin, "Z İstorii Gretsko-Skifskih Torhivelnih Vidnosin: Torhivlia Hudoboyu. Arkheozoologiçni Dani ta Etnografiçni Paraleli", *Starodavnıe Priçornomor'ya*, C XI (2016), s. 396.

mesini sağlayacaktır. “Uluslararası eşkıyalar” tezinin dayanağı, tabir uygunsu, satın alma için yeterli zenginliğin olmamasına karşın mezarlarda son derece zengin defin geleneğine rastlanmasıydı. Bu teze göre alım için yeterli zenginlik yoksa bu değerli eşyaların başkalarından zorla alınması, yağmalanması gerekirdi. İşte bu tez İskitlerin dehşetli savaşçılar fikrinin temelini oluşturmuştur. “İskit hegemonyası” fikri öyle ciddi eleştiri almıştır ki, yalnızca hipotez olarak anılması ancak mümkün olabilir.³⁷ Yunan kentlerinin İskitlere bağımlı oldukları kanısı ise yalnızca sosyal-ekonomik potansiyel olarak sınırlı, gelirleri az küçük kasabalar için geçerli olabilir. Büyük Yunan kentlerinin ele geçirilmesi kalabalık İskit kavimlerinin ihtiyaçlarını karşılayamayacağı gibi, ticaretin de aksamasına neden olabilirdi.³⁸ O. Ordine göre İskitlerin zenginliğinin kaynağı, onların Bosfor Krallığı için paralı askeri hizmeti karşılığında da olamazdı. Çünkü Bosfor Krallığının hizmetindeki asker sayısı sınırlı ve nitelik olarak göçebe kavimler ile ilgisi yoktu. Ancak İskit tehdidi ve onların güçlerinin durumunu orman step yerleşim yerlerindeki kazılar göstermektedir. Arkeologlar, orman step sakinleri ve göçebeler arasında derin çıkar çatışmaları mevcuttu. Yine de Yunan ticaret yollarının İskitlerin kontrolünde olduğu sonucuna varmak için daha erkendir.

Arkeolojik bulgu tabanının yetersiz oluşmuş olması nedeniyle İskitlerin Doğu Avrupa’da ne kadar ilerlediği ortaya çıkarılamamıştır. 1977 yılında Z. Bukovski, İskitlere ait rastlanan askerî eşyaların, bu halkın MÖ VI. ve V. yüzyılın geçiş yıllarında yaptıkları Orta Avrupa topraklarına yaptıkları bir defalık akından kaldığı tahminini ileri sürmüştür.³⁹ Diğer taraftan Ukraynalı S. Skoriy İskit tipi bütün silah buluntularını inceledikten sonra ilgili coğrafyayı Transilvanya, Macar Tis ırmağı ötesi, güneybatı Slovakya olarak üç bölgeye ayırmıştır. Araştırmacı bazı farklılıkların altını çizmiş, fakat bu farklılıkların yerel imalatçıların farklı oluşuna bağlamıştır. Yine de bu imalatın da İskitlerin kontrolünde gerçekleştiği şeklinde durumu açıklamıştır.⁴⁰ Avrupa’daki materyallerin komple korelasyonu, İskit silahlarının tamamı MÖ VI. yüzyılda kullanıldığını göstermiştir.⁴¹ Y. Boltrık ve O. Fialko Trakhtemirovskiy

37 Sergiy Krijitskiy, “Olviya i Skifi u V st. do n.e. Do Pitannia pro “Skifskiy Protektorat”, *Arkheologiya*, C II (2001), s. 21–35.

38 Oleksandr Odrin, “Klüçovi Problemi Sučasnoho Stanu Doslicennia Skifo-Gretskih Torgivelnih Vidnosin: Do Postanovki Problemi”, <http://www.academia.edu>.

39 Zygmunt Bukowski, *The Scythian influence in the area of Lusatian culture*, Wrocław (1977), s. 261.

40 Sergiy Skoriy, “İstoriya Vıvçennia Zbroiy Skifskoho Tıpu v Serediy Yevropi”, *Arkheologiya*, C 39 (1982), s. 10.

41 Yan Chocharowski, “Skifskiy Nabegi na Teritoriyu Sredney Evropi”, *Rossiyskaya Arkheologiya*, C 3 (1994), s. 98.

yerleşim yerine yapılan saldırıyı incelerlerken, “Ön Asya” kaynaklı olduğunu düşündükleri İskitlere ait arkaik silah örneklerine rastlamışlardı.⁴² İ. Bru-yako, İskit silahlarının kara yolları boyunca yayıldığını üzerinde durmuştur. Onun bu tespiti, bu silahların istilalar yoluyla yayıldığını göstermektedir.⁴³ Fakat bahsi geçen araştırmalar tartışmayı kapatamamış, A. Melükova⁴⁴ ve B. Şramko gibi, İskit silahlarının kültürel yolla yayılması teorisi taraftarları da var olmaya devam etmiştir.

İskitlerin yayılma şekli sorunu, İskit devleti ekonomisinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu, ilk başta Yunan mallarının göçebe ortamına hangi yollardan geldiğinin anlaşılmasına yardım edecektir. Bu konuda Ukraynalı tarihçiler N. Gavrilyuk ve K. Bunatyan⁴⁵ belirgin bir katkıda bulunmuşlar, İskitlerin ekonomisini bölgesel ve üretim çeşidi olarak analiz etmişlerdir. İskitlerin tek ihracat maddesi olarak sığır ve köle olduğu hipotezini sunmuşlardır. K. Bunatyan uzun yıllar süren mezar araştırmalarının sonunda İskitler topluluklarının sosyal tarihini ve yapısını oluşturmayı denemiştir. Bu yolla yöneticilerin ve onların yakın çevresine girenlerin dışında kimlerin Yunan mallarını tüketebildiğini tespiti yardımcı olmuştur. K. Bunatyan bu dairenin sadece yönetici ve yakınlarından oluşmadığını, zengin İskitlerin de bu gruba dahil olduklarını ifade etmiştir. Gerçi bu kadar pahalı takı ve mücevherleri krallar gibi silah tutan askerler ve dokuma zanaatkarları taşıyamazdı.

M.Ö. IV. yüzyılın ortalarında Karadeniz’in kuzeyindeki kıyı bölgele-rindeki İskit nüfusunun 600 bini bulduğu⁴⁶, onların tükettiklerini üreten Yunan halklarının bulunduğu şehirlerin nüfusunun ise 150 bin kişinin üzer-inde olduğu çıkarılmıştır.⁴⁷ Bu üretilen mallar genellikle ucuz şarap, elbise, silahtı. Bir kısmı Karadeniz sahilindeki Yunan kolonileri Olviya ve Bosfor’da üretilirdi. Mücevher ve değerli eşyalar ise dışarıdan getirilirdi. İskiteler için çavdar ve süpürge darısı ithalatı çok büyük öneme sahipti. Paleobotanikçi ve arkeologların kompleks çalışmalarının olmaması nedeniyle İskitlerin tahıl ihracı hususu son derece sorunludur ve kanıtı olmayan tahminlerle doludur. “İskit tahılı” eleştirisine O. Odrin de katılmış, Heredot’un bahsettiklerinin

42 Olena Fialko, Yuriy Boltrik, *Napad Skifiv na Trahtemirivske Horodişçe*, Kiyiv 2003.

43 İgor Bruyako, *Ranniye Koşevniki v Yevrope*, Kişinev 2005, s. 301.

44 Anna Melükova, “K Voprosu o Pamiatnikah Skifskoy Kulturi na Territorii Sredney Yev-ropi”, *Sovetskaya Arkheologiya*, C XXII (1955), s. 22; Anna Melükova, “O Dvuh Gruppah “Skifskoy” Kulturi v Sredney Yevrope”, *Kimmeriytsi i Skifi*, Melitopol 1992, s. 57.

45 Katerina Bunatyan, *Davnie Naseleunia Ukrayini*, Libid Yay., Kiyiv 1999.

46 Nadejda Havrilyük, *İstoriya Ekonomiki Stepnoy Skifi VI-III vv. do n.e.*, Harkov 1999, s. 119, 126.

47 Oleksandr Odrin, “Klüçovi Problemi...”, s. 291.

[Hdt., IV, 17, 2] bütün step ve orman stepte yaşayan ve yerleri bile belli olmayan halklar için geçerli olamayacağını bildirmiş ve argümanlarını sıralamıştır.⁴⁸ Odrin, İskitlerin üretip sattıkları mallar konusunda, bu kavimlerin son derece tutucu bir hayat tarzı sürdürdüklerini, aynı coğrafya da yaşadıklarını, aynı ticari ortaklarına sahip olduklarını dikkate alarak, Erken Orta Çağ dönemindeki göçbelerin (başta Kıpçaklar, Nogaylar, Tatarlar) etnografik verilerine başvurmayı önermiştir. Elde son derece kıt açıklayıcı kaynağın bulunduğu İskitlere bitki kaynaklı gıda ürünlerinin nereden geldiği konusunda, bu ürünler Karadeniz kuzeyindeki Yunan şehirlerinden mi gelmekteydi, yoksa orman-stepte bu ürünleri üreten kavimler mi mevcuttu yoksa kendi üretimleri miydi sorusu açıklığa kavuşmamıştır. Ayrıca bu tüketim ürünlerinin geliş şeklinin değişim veya vergi yoluyla mı yoksa yağmalama sonucu mu, olduğu da önemlidir.⁴⁹ İşte bütün bu soruların cevaplarının detaylı analizi son yılların önemli işlerindedir.

Hal böyleyken İskit kültürü fenomeninin uzun yıllar boyunca doğup geliştiği yer, günümüzdeki Ukrayna topraklarıdır. Bahsettiğimiz yazılı antik dönem kaynaklarındaki İskit imgesi ve bu halkın yaşadıkları dönemin dünyasındaki su götürmeyen otoriteleri, hem politikacıların hem de bilim adamlarının Ukrayna ve Rusya devlet kökenini İskitlere dayandırma gayretine yönelmektedir. Ayrıca, İskit bilimlerinin problemleri artık bilim adamlarının sorunu olmaktan ziyade siyasetin sorunu oldu. Bu nedenle V. Petruk, M. Hruşevskiy'in "İstoriya Ukraini-Rusi —Ukrayna-Rus Tarihi" paradigmasından "İstoriya Velikoyi Skifiyi-Oukrayini — Büyük İskitler-Ukrayna Tarihi" paradigmasına geçilmesi gerektiğini savunmaktadır. P. Graçev ise Ukrayna'daki Ukrayna halkının da içinde yer aldığı tarih boyunca kesintisiz devam eden devletçilik geleneğinin İskit devletinden başladığı hipotezini ileri sürmüştür. Çağdaş Ukrayna tarihçiliğinde şu iki hakim fikir yan yana geldiğinde araştırmalarda kutuplaşma gözlemlenmektedir: İskitlerin kültürel düzeyinin idealize edilmesi veya İskitofobi (yani İskitlerin barbarlığı konsepti). Ukrayna tarihçi çevrelerinde Protoslavların, Tripilya'dan Çornolisya-Kimmerler'e, onlardan İskitlere, Çernyakhivska'ya, Rusinka kültürü ve günümüze ulaşan kesintisiz gelişimi ve var oluş çizgisi konusu popülerliğini korumaktadır. Diğer taraftan Rus tarihçiler İskitlerin Aral çevresinde yaşamış Sakalar ile benzerliğinden hareketle, dilbilimi ve areolojik bulguları kullanarak İskitlerin Karadenizin kuzeyinin yerli halklarından olmadığını,

48 Oleksandr Odrin, "Klüçovi Problemi...", s. 294.

49 Oleksandr Odrin, "Koçoviki y Torgivlia Zernom u Nadçornomoryi VI-III st do n.e. / Nomads and Wheat Market in the Black Sea Coast in 6th-3rd Centuries BC", *Ukrayniskiy İstorıçnyy Jurnal*, C 2 (2015), s. 98.

oraya Volga'nın doğrusundan geldiklerini, hatta mümkünse anavatanlarının Orta Asya veya Tuva civarı olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar.⁵⁰ Ve bu iki farklı konseptin orta yolu olarak ileri sürülen tahmin ise, Ön Asya'ya bir değil iki İskit akını yapılmıştır. İskitlerin Araks ötesinden ilk seferlerinden dönüşlerini Herodot onların Karadeniz kuzey sahillerine akınları zannetmiştir.⁵¹

Sonuç olarak, çağdaş, Sovyet sonrası İskit araştırmalarının bir kazanımı, İskitlerin kökenindeki ani bir değiştiği, Kimmerlerden kalan anıtların başka kültürce mekanik olarak değiştirildiği, İskit etnosunda Orta Asya'dan gelen göçebelerin önemli etnik ve kültürel etkileri olsa da otokton bir temelde oluşup geliştiği tezinin çürütülmesidir.

50 Sergey Kullanda, *Skifi: Yazık i Etnogenez*, Nauka, Moskva 2016, s. 59.

51 Alla A. Movsesian, Varvara Yu. Bakholdina, 'Nonmetric cranial trait variation and the origins of the Scythians', *Amerikan Journal of Physical Anthropoloji*, V. 162, Issue 3, March 2017, p. 596; *Where did the Scythians come from? Anthropologists study the origin of the Scythians*, https://www.eurekalert.org/pub_releases/2017-03/lmsu-wdt030717

KAYNAKLAR

Aleksandra, Neyhardt, *Skifskiy Rasskaz Herodota v Oteçestvennoy İstoriografii*, Leningrad 1982.

Aleksandr, Odrin, “Greko-Skifskiye Torgoviye Otnoşeniya: Arkheologičeskiye Dannıye i İstoriçeskiye Rekonstruksii”, *Bosporskiye İssledovaniya*, C XXX (2014), s. 24-38.

Aleksandr, Romaşko, “Bronzoviy Kotel iz Skifskogo Aristokratiçeskogo Kurgana V v. do n.e. Bliznets-2”, *Visnik DNU: İstoriya i Arkheologiya*, C 18, (2010), s. 312-316.

Alla A., Movsesian, Varvara Yu. Bakholdina, ‘Nonmetric cranial trait variation and the origins of the Scythians’, *Amerikan Journal of Physical Anthropoloji*, V. 162, Issue 3, March 2017, p. 589-599.

Anatoliy, Bandurovskiy, Yuriy Buynov, *Kurganı Skifskogo Vremeni Harkovskoy Oblasti (Severskodonetskiy Variant)*, NAN Ukrayını Yay., Kiev 2000, 236 s.

Andrey, Zaliznyak, “Kontaktı Mejdu Slavianami i Skifo-Sarmatskimi Plemenami”, *Kratkiye Soobşeniya İnstituta Slavianovedeniya*, C 2 (1963), s. 3-22.

Andrey, Zaliznyak, “Problemi Slavyansko-İranskih Yazıkovih Otnoşeniy v Drevneyşiy Period”, *Voprosı Slavyanskogo Yazıkoznanıya*, C VI (1962), s. 28-45.

Anna, Melükova, “K Voprosu o Pamiatnikah Skifskoy Kulturi na Territorii Sredney Yevropı”, *Sovetskaya Arkheologiya*, C XXII (1955).

Anna, Melükova, “O Dvuh Gruppah “Skifskoy” Kulturi v Sredney Yevrope”, *Kimmeriytsi i Skifi*, Melitopol 1992, s. 55-59.

Boris, Grakov, *Skifi*, MGU Yay., Moskva 1971, s. 141-142.

Boris, Şramko, *Drevnosti Severskogo Dontsa*, HGU Yay., Harkov 1962.

Boris, Şramko, *Hospodarstvo Lisostepovih Plemen na Territorii Ukrayını*, Kiyiv, 1971.

Evgeniy, Çernenko, “Anatoliy Khazanov, Sotsialnaya İstoriya Skifov: Osnovniye Problemi Razvitiya revnih Koçevnikov Yevraziyskih Stepey, Nauka Yay., Moskva, 1975”, *Voprosı İstorii*, C VIII, (1978), s. 149.

İgor, Bruyako, *Ranniye Koçevniki v Yevrope*, Kişinev 2005, s. 358.

İrina, Kuklina, *Etnografiya Skifi po Antiçnim İstoçnikam*, Nauka, Moskva 1985.

İvan, Cavakhişvili, “Osnovniye İstoriko-Etnologičeskiye Problemi İstorii Gruzii, Kavkaza i Blijnego Vostoka Drevneyşey Epohi”, *Vestnik Drevney İstorii*, C 4 (1939), s. 29-38.

İvan, Yatsenko, Dmitriy Rayevskiy, “Nekotoriye Aspekti Sostoyaniya Problemi: Obzornaya Statya. Krugly Stol “Disussionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii””, *Narodi Afriki i Azii*, C V (1980), s. 105.

İvan, Zabelin, *İstoriya Russkoy Jizni s Drevneyşih Vremen*, C I Sinodalnaya Tipografiya, Moskva 1908.

Karl Viktor, Müllenhoff, “Über die Herkunft und Sprache der pontischen Skithen und Sarmaten”, *Monatsberichte der Preussischen Akademie der Wiissenschaften*, C III (1866), s. 549-576.

Katerina, Bunatyan, *Davnie Naselechia Ukrayini*, Libid Yay., Kiyiv 1999, s. 228.

Lelekov, Leonid, “Vıstupleniye na Kruglom Stole “Diskusionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii””, *Narodi Afriki i Azii*, C V (1980), s. 125-128.

Leonid, Lelekov, “A.R. Girshman. L'Iranetlamigration des Indo-Aryens et des Iranians”, *Narodi Afriki i Azii*, C V (1978), s. 221-229.

Leonid, Lelekov, “Problemi İndoiranskih Analogiy k Yavleniyam Skifskoy Kulturi”, *Skifo-Sibirskoye Kulturno-İstoriçeskoye Yedinstvo*, Kemerovo 1980, s. 112-123.

Leonid, Matsuleviç, “Alanskaya Problema i Etnogenez Sredney Azii”, *Sovetskaya Etnografiya*, C VI-VII (1939), s. 45-54.

Lev, Klein, “İndoarii i Skifskiy Mir: Obşiy İstoki İdeologii”, *Narodi Afriki i Azii*, C V (1987), s. 63-82.

Lev, Klein, “Otkuda Arii Prišli v İndiyu”, *Vestnik Leningradskogo Universiteta*, C 4/20 (1980), s. 35-40.

Mihaylo, Brayçevskiy, “Russkiye” Nazvaniya Porogov u Konstantina Bagryanorodnogo, *Zemli Yujnoy Rusi v IX-XIV vv*, Naukova Dumka, Kiyiv 1985, s. 138.

Nadejda, Havrılyük, *İstoriya Ekonomiki Stepnoy Skifii VI-III vv. do n.e.*, Harkov 1999, s. 420.

Nikolay, Marr, *İzbrannıye Raboti*, C V, Leningrad, 1936.

Oleg, Trubaçov, *Etnogenez i Kultura Drevneyşih Slavian: Lingvistiçeskiye İssledovaniya*, Nauka, Moskva 2003.

Oleg, Trubaçov, "Indoarica v Severnom Priçernomorıye: İstoçniki, İnterpretatsiya, Rekonstruksiya", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 2 (1981), s. 3-21.

Oleg, Trubaçov, "Indoarica v Skifii i Dakii", *Etnogenez Narodov Balkan i Severnogo Priçernomorıya*, Moskva 1984, s. 148-152.

Oleg, Trubaçov, "İz Slaviansko-İranskih Leksiçeskih Otnoşeniy", *Etimologiya*, Moskva 1967, s. 26-37.

Oleg, Trubaçov, "Lingvistiçeskaya Pereferiya Drevneyşego Slavianstva. İndoariytı v Severnom Priçernomorıye", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 6 (1977), s. 13-28.

Oleg, Trubaçov, "O Sindah i ih Yazıke", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 4 (1976), s. 39-63.

Oleg, Trubaçov, "Staraya Skifiya" Herodota (IV.99) i Slaviane. Lingvistiçeskiy Aspekt", *Voprosı Yazıkoznaniya*, C 4 (1979), s. 29-45.

Oleg, Trubaçov, "Vıstupleniye na Kruglom Stole "Diskusionniye Problemi Oteçestvennoy Skifologii", *Narodı Afriki i Azii*, C V (1980), s. 117-118.

Oleksandr, Odrin, "Klüçovi Problemi Suçasnogo Stanu Doslicennia Skifo-Gretskih Torgivelnih Vidnosin: Do Postanovki Problemi", <http://www.academia.edu>

Oleksandr, Odrin, "Koçoviki y Torgivlia Zernom u Nadçornomorıyi VI-III st do n.e./Nomads and Wheat Market in the Black Sea Coast in 6th-3rd Centuries BC", *Ukrayniskiy İstoriçniy Jurnal*, C 2 (2015), s. 98.

Oleksandr, Odrin, "Z İstorii Gretsko-Skifskih Torhivelnih Vidnosin: Torhivlia Hudoboyu. Arkheozoologični Dani ta Etnografiçni Paraleli", *Starodavnıe Priçernomorıya*, C XI (2016), s. 396.

Oleksandr, Romaşko, "Skifski Bronzovi Kazanı Pivniçnogo Priçernomorıya (z Horizontalnımı ta Vertikalnımı Ruçkami)", *Naddnipryanska Ukrayina: İstoriçni Protsesi*, Podiyi, Postati, C 8 (2010), s. 415-421.

Oleksandr, Romaško, Skifski Kazanı z Horizontalnimı Ručkami”, *Arkheologiya*, C 3 (2010), s. 61-75.

Olena, Fialko, Yuriy Boltrik, *Napad Skifiv na Trahtemirivske Horodişçe*, Kiyiv 2003, s. 245.

Sergey, Kullanda, *Skifi: Yazık i Etnogenez*, Nauka, Moskva 2016.

Sergiy, Skoriy, “İstoriya Vıvçennia Zbroyi Skifskoho Tipu v Serediy Yevropi”, *Arkheologiya*, C 39 (1982), s. 10.

Tatyana, Alekseeva, *Etnogenez Vostochnih Slavian po Dannim Antropologii*, MGU Yay., Moskva 1973, 332 s.

Valentin, Petrenko, “Skifi na Severnom Kavkaze”, *Stepi Yevropeyskoy Časti SSSR v Skifo-Sarmatskoye Vremia*, Moskva 1989, s. 235-237.

Valentin, Sedov, *Proiskhojdeniye i Ranniaya İstoriya Slavian*, Nauka, Moskva 1979.

Varvara, İllinskaya, Aleksandr Trenojkin, *Skifiya VII-IV vv do y.e.*, Naukova Dumka, Kiev 1983.

Varvara, İllinskaya, Aleksandr Trenojkin, “Skifskiy Period”, *Arkheologiya Ukrainskoy RSR*, C 2 (1971), s. 124-127.

Vasiliy, Abayev, “O Proishijdenii Fonemi y(h) v Slavianskom Yazıke”, *Problemi İndoyevropeyskogo Yazıkoznaniya*, Moskva 1964, s. 115-121.

Vasiliy, Abayev, (Vaso Abaytı), *Osetinskiy Yazık i Folklor*, C I, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad 1949, s. 608.

Vasiliy, Abayev, *Skifo-Evropeyskiye İzoglossi: Na Stıke Vostoka i Zapada*, Nauka, Moskva 1965, s. 168.

Viktor, Petrov, *Etnogenez Slovyan: Cerela, Stan Rozvitku i Problematika*, Kiyiv 1972, s. 215.

Viktor, Petrov, *Skifi. Mova i Etnos*, Naukova Dumka, Kiyiv 1968.

Vitaliy, Andreev, “Viktor Petrov: Vırışennia Problemi Skıfskoyi Movi u Naukovomu Spadku Vçenoho”, *Humanitarniy Jurnal*, C III-IV (2011), s. 30 - 38.

Vladislav, Yurgeviç, “O İmenah İnostrannih Greçeskih Gorodov Severnogo Poberejya Ponta Evksinskogo”, *Zapiski İmperatorskogo Odesskogo Obşestva İstorii i Drevnostey*, C VII (1872).

Vsevolod, Miller, *Osetinskiye Etüdi*, C I-III, İmperatorskiy Moskovskiy Universitet, Moskva 1887.

Yakiv, Herşkovıç, “Skifski Sviatılışça Aresa: Arkheologični Danni ta Svidčennia Herodota”, *Arkheologiya*, C I (2013), s. 61-75.

Yan, Chochorowski, “Skifskiye Nabegi na Teritoriyu Sredney Evropı”, *Rossiyskaya Arkheologiya*, C 3 (1994), s. 96-104.

Yuriy, Kukhareno, “K Voprosu o Slaviano-Skifskih i Slaviano-Sarmatskih Otnoşeniyah”, *Sovetskaya Arkheologiya*, C 19 (1954), s. 111-120.

Zygmunt, Bukowski, *The Scythian influence in the area of Lusatian culture*, Wrocław 1977, s. 306.

Where did the Scythians come from? Anthropologists study the origin of the Scythians // https://www.eurekalert.org/pub_releases/2017-03/lmsu-wdt030717

